

Treći dio njegove knjige pod naslovom *Sanse alternative* predstavlja pokušaj konstrukcije razotudenog društva. Njegovi kriteriji povijesne racionalnosti, umjeravanja egzistencije nemaju uvjerljivost njegovih kritičkih analiza sadašnjeg društvenog stanja. Jedno je nedvojbeno: Mercuse ne zabacuje znanstveni, tehnološki napredak, već ga usmjeruje prema nad-utilitarističkim ciljevima, prema »umijeću življenja« iznad nužnosti i luksusa dominacije. Drugim riječima, usavršenje tehnološke stvarnosti predstavljalo bi preduvjet za nadilaženje te stvarnosti; zadržavanje tehničke baze kao preduvjeta osobnoj slobodi uz istodobno zabacivanje tehnološkog mentaliteta. »Taj tehnološki fetišizam se nedavno ispoljio pretežno kod marksističkih kritičara suvremenog industrijskog društva — ideje buduće svemogućnosti tehnološkog čovjeka, »tehnološkog erosa« i slično. Jezgra istine u takvim formulacijama zahtijeva kategoričko odbacivanje mistifikacije koju one izražavaju. Tehnika, kao sistem instrumenta, može potencirati slabost kao i jakost čovjeka. U sadašnjoj fazi, on je možda bespomoćniji u odnosu na svoje aparate negoli je to ikada prije bio« (str. 235). U post-tehnološkom društvu funkcija razuma bi bila funkcija organona »umijeća života«.

Marcuse završava svoju značajnu knjigu pozivom za redefiniciju potrebe u svjetlu potencirane potrebe za umjetnošću, intimnošću i socijalnošću. U međuvremenu, dužnost je svih onih izagnanika i »autsajdera« suvremenog društva da ne prihvate »pravila igre« svoje sredine. »Činjenica da oni počinju odbijati pravila igre može označavati početak kraja jednog razdoblja« (str. 257). Ništa ne ukazuje na to da će taj kraj biti dobar. »Drugi period barbarstva može biti karakteriziran nastavkom prevlasti civilizacije. Ali postoje mogućnosti da se u tom periodu povijesni ekstremi ponovno sretnu: najnaprednija svijest čovječanstva i njezina najizrabljenija snaga. To je tek puka mogućnost. Kritička teorija društva ne posjeduje pojam koji bi mogao premostiti jaz između sadašnjosti i budućnosti; bez ikakva obećanja i bez garancije za uspjeh, ta teorija ostaje negativnim kriterijem. Na taj način ona želi ostati vjerna onima koji bez ikakve nade dadoše i daju svoje živote zbog Velikog Neprihvaćanja... Samo zbog onih koji nemaju nade — nada nam je dana« (str. 257).

OBERAMMERGAU 1970.

Kalman Mesarić

Ista nevolja i strepnja koja danas kruži Azijom, Afrikom i Evropom poput sablasti i protiv koje se sada propagira higijena i cjepivo ponukala je starješinc općine malog alpskog mjesta na gornjem toku rijeke Ammer u Bavorskoj da se u svojoj bezizlaznoj nevolji obrate Bogu i da se zavjetuju: ako ih mine pošast kolere, održavat će u svom selu svake desete godine Pasijske igre. Bilo je to godine 1633. u doba bezumnih ratova između njemačkih knezova i vojvoda, izbornih knezova i zakneženih biskupa suverenih na svojim većim i manjih zemljišnim posjedima, doba onog tridesetgodišnjeg evropskog krvavog meteža kad je kuga opet jednom pokosila više ljudi od ubojitog oružja. Dolina Oberammergau čuvana visokim brdima očuvala se dugo i od te užasne pošasti. Na svim gorskim prijevovima bile su postavljene straže, nitko nije mogao prijeći na pogibeljno područje s onu stranu brda, na područje kuge. Ipak je jednom jedinom nesretniku uspjelo prokrijumčariti se bespućem u svoje selo da bi sa svojim proslavio neki god. Dvadeset i četiri sata nakon povratka bio je mrtav. Taj težak — ime mu je ostalo zabilježeno u kronikama Oberammergaua — donio je klicu bolesti u dolinu. Nakon tri tjedna oboljele su i umrle još 84 osobe.

Dolinu je zahvatila panika. Strah od masovnog uništenja nadahnua je općinare da polože svečani zavjet, a kronike bilježe da od tog časa u selu nitko više nije umro od kuge, iako je još mnogo okuženih ležalo na bolesničkim posteljama. Svoj zavjet ispunili su već iduće, 1634. godine. Zatim su izvedbe prenijeli na svaku okruglu desetu godinu. I tako mještani Oberammergaua već više od tri stotine godina vjerno vrše zavjet svojih preda stvorivši s vremenom osebuju, impresivno kazalište, jedinstveno kvalitetne Svečane pasionske igre koje svojom sakralnošću i umjetničkom snagom privlače publiku sa svih pet kontinenata. U ta tri stoljeća naišle su mnoge neprilike i omele redovna prikazivanja u Oberammergau. Tako na primjer zabrana prikazivanja svih pasionskih igara u Bavarskoj krajem osamnaestog stoljeća, požari i velike poplave omele su također uhodani redoslijed igara, a posljednja dva svjetska rata onemogućila su predstave ako ne zbog nečeg drugog ono svakako zbog nedostatka sudionika u predstavi. A u Svečanim pasionskim igrama u Oberammergau sudjeluju na bilo koji način svi mještani, a ima ih svega 5000 duša. I u tom se sastoji specifičnost tih igara što tu nema profesionalnih glumaca, sve uloge igraju sami mještani amateri, ali je taj amaterizam, ta ljubav za kazalište, osim rodosti za samu igru, protkana još nečim, uzvišenijim: vršenjem svečanog zavjeta kojim je njihovo mjesto davno, davno bilo oslobođeno velike tegobe i straha od neizlječive pošasti. Upravo ta duboka predanost, ta ljubav i čvrsta, ničim nenatrujnena, vjera u vrhunaravnu moć zavjeta izgradila je iz generacije do generacije tih jednostavnih drvorezbara velike umjetnike scene, a njihove predstave okrunila najvišim stupnjem umjetničkog dostignuća.

Iako i pojedine glumačke interpretacije predstavljaju cjelovite, dovršene individualne umjetničke afirmacije, snaga njihova umjetničkog djelovanja nije u pojedincima već cjelini, u ansamblu. A postići istorodnost ansambla najveći je umjetnički uspjeh što ga kazalište može ostvariti.

U početku bile su te predstave zacijelo diletantske igrane na temelju teksta, bolje ili lošije izgovorenog, dobivenog iz nekih samostanskih arhiva. Publika se skupljala na obronku brežuljka i jednako požrtvovno pratila prikazivanja kao što su ih domaći ljudi izvodili. Iz desetljeća do desetljeća netko je tekst pomalo usavršavao. Dramaturška koncepcija prikazivanja godine 1970. nepromijenjena je već 110 godina, samo se jezično tekst bez prestanka dotjeruje. a ta dramaturška obrada — i danas bez ostatka prihvatljiva — potječe od domaćeg čovjeka, mjesnog župnika koji slovi kao reformator tog duhovnog Svečanog prikazivanja. Njegovu dramaturziju Evandjelja s dodatkom starih pasionskih tekstova nikada nitko nije dirao pa ni pred ovu seriju predstava 1970. kada su se čuli prilično bučni glasovi, čak i zahtjevi za izostavljanje nekih pasusa iz kojih proizlazi da je sinedrij počinio pravosudno umorstvo zahtijevajući Kristovu smrt i da je to učinjeno svjesno bez ikakve tragične pravosudne zablude. Tako je krivnja sinedrija neusporedivo teža od one rimskog prefekta. Ograđujući se od svakog antisemitizma, »jer bi bilo nečovječno i nekršćanski poistovjetiti krivnju pojedinaca s čitavim narodom« predstavnici Općine Oberammergau nisu mogli pristati na takve korekture historijske istine. Karakteristično je i dokaz osobite skladnosti što uvijek i u svakom problemu Pasioniskih igara nastupa Općinska skupština kao cjelina i odgovara ne samo za igre već i za cjelokupnu organizaciju tih predstava isto tako kao i za organizaciju tisuće i tisuće posjetilaca.

Usljed raznorodnih elemenata scenskih fenomena satkanih u jedinstvenu cjelinu predstavlja dramaturška faktura Pasioniskih igara neke vrsti pomno smišljenog i nadahnutog »kolaža«. Počevši od slikovitog nastupanja velikog mješovitog kora kod kojeg bi se mogle naslutiti pobude ali ne i sličnosti s korovima starogrčke tragedije, zatim dinamičnog zbivanja na pozornici svaki put uvedenog prologom, pa do 24 živih slika iz starog zavjeta kao poročanskim ili simboličkim ilustracijama idućeg prizora u nastavljanju dramske radnje ili njena predaha u monolozima, sva ta raznovrsnost tekstova i prizora slijevana je u jedinstvo potresne i produhovljene drame napisane na temelju oba Pisma i drugih spisa iz davnine.

Prikladno tom tekstu, tom elementarnom naviranju dramskih prizora građena je i pozornica. Pregrađivana i dograđivana od desetljeća do desetljeća, od jednog prikazivanja do drugog popimala je sve jednostavniji i sve funkcionalniji oblik bez ikakvih reminiscencija na sredovječne pasionske pozornice. Ima tu nekih elemenata ranog baroka ne pozajmivši kod toga ništa od orna-

mentike kasnije barokne isusovačke pozornice. Njezina se impozantnost sastoji u otvorenoj dubini i širini s dvije portalne građevine s terasama i stubištem. Desni portal je sastavni dio kuće velikog svećenika Ane, gdje nastupa i veliko vijeće, lijevi portal označuje rezidenciju Pilatovu. Na sredini tog velikog platoa između jednog i drugog portala nalazi se središnja natkrivena pozornica na kojoj budu montirane žive slike i neki prizori koji zahtijevaju intimni prostor, kao na primjer Posljednja večera i Golgota. Između portala i središnje pozornice vode široke ulice daleko u dubinu otvorene pozornice po kojima se prema prednjem platou u pojedinim prizorima efektno kreću ogromne mase ljudstva, do 1800 osoba. Pozadinu čitave pozornice ovalno ukviruju padine posebno njegovanih cvjetnih livada i šumaraka brda Kofel što se strmo penje na visinu preko 1500 metara iznad čitavog kompleksa kazališta Pasijskih igara. — Ogromno gledalište je natkriveno, čelični lukovi-nosači osiguravaju kroz iznad 6000 gledalaca. Dvadeset i osam predstava od 18. svibnja do 30. rujna 1970. bilo je rasprodano mjesecima unaprijed posredstvom turističkih organizacija širom svijeta, teoretski je nemoguće nabaviti individualnu ulaznicu, osim da se nekom neinformiranom namjereniku unese iznimno pomoćna stolica. Ta ogromna masa od šest tisuća gledalaca ulazi i izlazi iz gledališta ulazima naznačenim na ulaznicama, a ima ih 14, s svake strane gledališta po sedam. Tako se gledalište puni bez zastoja i prazni za samih nekoliko minuta bez gužve.

Posjetioci predstava dolaze u Oberammergau i odlaze na točno utvrđene dane i sate, dolaze vlakovima, autobusima, privatnim automobilima i helikopterima. Organizacija je savršena. Kod dolaska grupa svakom pojedincu predaje se ukusna mala knjižica s ulaznicom za predstavu, oznakom stana i hrane, naznakom broja lokalnog autobusa kojim se može besplatno dovesti do zgrade kazališta, a priložena je i još po koja korisna uputa Prometnog ureda odgovornog za ugodan boravak stranaca.

Kad su se gledaoci predstave smjestili na udobne tapetirane stolice i uvertira u orkestru započela, vrši se na još zatvorenoj pozornici mali intimni obred koji dokazuje kakav duh prožima učesnike prikazivanja tog velikog misterija: na pozornici se skuplja čitav veliki ansambl da bi predvođen mjesnim župnikom izmolio Oče naš.

I kad kiša lije i kad sunce žeže taj stoglavni amaterski ansambl vrši jednako predano i s jednakim uživljanjem zavjet svojih otaca. Ako je Oberammergau danas već turistička atrakcija i ako bi zato neko pomislio da je to unosno poduzeće, a ima ih koji tako misle, onda ih treba podsjetiti da se u kazalištu od ulaznica, ma kako bile visoke, a u Njemačkoj su kazališne ulaznice uistinu visoke pogotovu za naše pojmove, još nitko nije obogatio. Nikada i nigdje umjetnička kazališta nisu mogla prosperirati bez dotacija. Općinski proračun ne opterećuju u ovom slučaju samo izdaci za samo kazalište kao što je obnova kostima svake desete godine za 1800 osoba, već i održavanje tog velikog kompleksa zgrada, njihova obnova u intervalu od deset godina, pa i odšteta za brojno pomoćno osoblje koje nije djelatno samo u godini predstava. Nadalje, predstavljачko osoblje se pet mjeseci u godini predstavljajući ne može baviti ničim osim predstavom, a i četiri mjeseca prije toga samo djelomično jer je angažirano pokusima. Prema tome i na neku odštetu za njih treba misliti. Tu treba pribrojiti još i orkestar. A predstave se u tih aktivnih pet mjeseci održavaju pet puta tjedno. Istina, neke velike uloge podijeljene su u alternaciji: to je potrebno zbog odmaranja glasiljki, jer za taj veliki auditorij treba govoriti glasno, a neka tehnička pomagala kao mikrofoni tu uopće ne postoje. Nema tu ni reflektora koji bi osvjetljavali glumce. Jedina rasvjeta na pozornici je danje svijetlo. Predstave počinju ujutro u osam i po i traju do dvanaest, a poslije podne se nastavlja od dva do šest sati. Tako najdramatskiji dio predstave pada u poslijepodnevne sate. Takav napor ne ostavlja ni snage ni vremena za još neku privatnu djelatnost. Da je od utrška ulaznica nemoguće pokrivati troškove predstava, uvidjela je, dakako, i vlada pokrajine Bavorske i dodijelila Oberammergau pet milijuna maraka subvencije.

Sve je tu — bez tehničkih pomagala — usredotočeno na snagu glumačkih ličnosti, na uvjerljivost discipliniranog ansambla, na ljubav kojom oni vrše taj svoj uzvišeni zadatak: da lukavštinu, zlobu i farizejstvo kao osnovne komponente sudskog procesa protiv Isusa Nazarećanina približe današnjem čovjeku kao vlastiti doživljaj. To je moguće postići samo savršenim umjetničkim medijem kazališne predstave. A ovi amateri, ti odani ljubitelji svog poziva i tradi-

cije i poštovaoci namjene svojih preda, postizavaju to punom umjetničkom sugestivnošću. Svi oni manje više nose u sebi izvjesna umjetnička nadahnuća, većina njih bavi se umjetničkom drvorezbarijom, pa je njihovo mjesto i po tim njihovim skulptorskim dostignućima postalo glasovito. Ipak su iz generacije u generaciju, tradicijom i posebnom, upravo religioznom predanošću, oblikovali svoje sklonosti pa čak i svoje naravi služenju zavjetu svojih predaka od prije gotovo tri i po stoljeća. Nit te vjernosti koja svih tih pet tisuća mještana povezuje u jednu obitelj daje im snagu za ovo veliko djelo.

Nitko od njih nije profesionalni kazališni čovjek i oni stoje čvrsto na tom da ne dopuštaju nikakvu profesionalizaciju ni osoblja ni tehnike. A bilo je pokušaja da se korijeni njihova entuzijazma podrežu upravo zamamljivim ponudama profesionalizacije. Primjera radi navodim zanimanja nekolicine: prvi redatelj je hotelijer, drugi kipar, jedan dirigent je drvorezbar, drugi učitelj pjevanja. Ulogu Krista prikazuje mjesni odvjetnik, Marija je stručna učiteljica. I tako se redaju službenici, vlasnici pilana, trgovci, ljekarnici i opet drvorezbari, od svih zanimanja svakako je najviše drvorezbara koji imaju zadružnu trgovinu svojih umjetnina u Oberammergau, a trgovine s isključivo njihovim djelima nalaze se u Münchenu i drugim bavarskim gradovima.

Svaki pojedini solist izvan je, iscizeliran do osebujno cjelovite ličnosti daleko od svake šablone, bez one uobičajene samodopadnosti, bez nadigravanja svojih partnera. — Komparserija postizava u masovnim prizorima harmoničnu uigranost do najsitnijih detalja, neisticanje osobnosti, vrlina osobne skromnosti upravo zapanjuje, ali je zato njihova dinamička prodornost kao cjeline u nekim prizorima upravo stravično sugestivna. Od »hosana« do »raspni ga«, od oduševljenja do divljanja bukne takve kaskade neobuzdanih strasti da se na živom primjeru može proučavati psihologija gomile.

Što je najimpresivnije kod te predstave idejno usredotočene na žrtvu otkupljenja? Impresivan je već i prvi nastup kora, mada nas tekst te predigre i prologa istom uvodi u predstavu. Odmah nakon nekoliko stihova umetnuta živa slika: Izgon iz raja stvara ugodaj napetog iščekivanja. Istom prizor Uskrsnuća u kasnim poslijepodnevnim satima ublažuje tu tenziju i unosi odahnuće, nešto kao svježi lahor s onog visokog gorja iza pozornice. Kor se odvaja otvarajući živu sliku i nastavlja: »Izagnano je čovječanstvo iz bujnog Edena...« Zatim slijedi jedna od najljepših masovnih scena: Ulazak Isusov u Jeruzalem. Najstravičnija je, međutim, masovna scena kad taj isti izmanipulirani narod izbezumljeno navalio ulicama pred Pilatovu rezidenciju zahtijevajući smrt za onoga kojega su prije nekoliko dana dočekali u najvećem slavlju. Rimljanin Pilat snebiva se nad tom ruljom predvođenom od velikih svećenika Ane i Kaife i uzvikuje: »Kakav ste vi to narod!? Ja vas ne razumijem!«

Dirljiva je scena oprostaja s majkom puna lirske topline kad Isus progovara Mariji najodanije sinovske riječi: »Majko! Majko! Primi toplu zahvalnost svoga sina za nježnu ljubav i materinsku skrb što si mi iskazivala trideset i tri godine moga života- Otac me zove. Zbogom, najbolja Majko-« — Potresan u svojoj jednostavnosti je prizor Posljednje večere. Prolaze sati tog prikazivanja, ali živi interes gledalaca ne malakše ni za trenutak. Interesantne dimenzije, zapravo nove za sve one koji se nisu posebno bavili tim problemom, poprma lik Jude. Od lakomislenosti i zavisti raste taj lik u snažnom dramskom usponu do spoznaje izdajničkog čina do kajanja i očaja. I gledalac ne može ostati indiferentan prema tragediji zla ljudske naravi.

Križnim putem penje se drama izmučenog, malaksalog čovječanstva u liku Kristovu do vrhunca svoje tragedije, do Golgote da bi s triumfom Uskrsnuća potresla gledalište i sve živo u njem veličanstvena himna Onome koji je svladao smrt.

Tako Oberammergau svake desete godine doprinosi svoj »znamen mira u tom nemirnom svijetu ne bi li taj njihov zanos poslužio makar kao mali udio nastojanjima razumijevanja među narodima«.